

Vesna Đukić Dojčinović

ZA REGIONALIZACIJU KULTURNE POLITIKE U SRBIJI

Kulturnu politiku poslednje decenije drugog milenijuma obeležili su procesi koji svi počinju sa prefiksom "de" – decentralizacija, demokratizacija, demetropolizacija, desektorizacija. Kada su kultura i umetnost u pitanju to znači da su lokalne i regionalne vlasti od države dobile mandat da samostalno donose sopstvene kulturne strategije u koje su uključene i umetnosti, i mediji, i zaštita okoline, i zaštita nasleđa, i industrija kulture i kulturni turizam, a da je sve to povezano sa njihovim programima ekonomskog, društvenog i obrazovnog razvoja. Zato je premeštanje procesa planiranja i odlučivanja postao imperativ daljeg kulturnog razvoja, isto kao i premeštanje kulturne ponude i potrošnje iz velikih gradova u lokalne sredine.

U tom procesu nove informativne i komunikacijske tehnologije postaju "prozor u svet" koji i lokalnim zajednicama (a ne samo velikim industrijskim, političkim, ekonomskim i kulturnim centrima) daje šansu da postanu deo tog sveta. One pružaju mogućnost razvoja kulturnog tržišta i pojačane kulturne potrošnje – bilo da je u pitanju milionski grad ili provincijska varošica. Naravno, pod uslovom da zakoni koji se donose u oblasti kulture budu tako podešeni da olakšavaju ovaj proces i kulturna kretanja usmeravaju ka decentralizaciji, demetropolizaciji i svim ostalim procesima koji počinju sa "de". I uz još jedan uslov, a to je da se lokalna i regionalna administracija oslobodi opsesivne ideje da sva rešenja za probleme lokalnih zajednica dolaze iz "centra", isto kao i da svi programi i projekti u oblasti kulture moraju biti finansirani iz budžeta.

Pri tom – eksperti upozoravaju da naročito treba voditi računa o tome da se obezbedi jedinstvo i ravnoteža između nacionalnih, sa jedne, i regionalnih i lokalnih prioriteta sa druge strane. To znači da nacionalne vrednosti ne bi smele da se nametnu kao dominantne i potisnu regionalne i lokalne vrednosti u drugi plan ili ih u potpunosti istisnu sa kulturne, ekonomske i socijalne scene.

Upozorenje je razumljivo ako se ima u vidu da je nacionalni plan više vekova unazad potiskivao regionalni i lokalni plan na margine razvojnih tokova, a naročito u periodu nacionalne homogenizacije kroz koji su tokom 18. i 19.

a, većim delom i XX veka, prolazile sve evropske zemlje. Njime je upravljala nacionalna politička elita sa ciljem da se u heterogenim zajednicama u kojima je živelo mnoštvo različitih naroda i etničkih grupa sa različitim kulturama – jezicima, pismom, običajima itd, formira homogeni (jedinstveni) nacionalni identitet. Taj proces unifikacije svih kulturnih vrednosti kojim se upravljalo iz "centra" nacionalne države, kod nas je trajao tokom skoro čitavog XX veka – počev od osnivanja Kraljevine Jugoslavije sve do današnjih dana! Šta to znači, biće jasnije na primeru Francuske (uvek je lakše učiti se na tuđim greškama!). Tamo je zarad jačanja nacionalne države i centralne vlasti odmah nakon Francuske revolucije donet dekret o upotrebi francuskog jezika kao zvaničnog jezika čime je istovremeno zabranjena upotreba svih drugih jezika! Pored toga, u Francuskoj su se do perioda demokratizacije sve nacionalne institucije kulture, sve što ima vrednost, nalazile u Parizu. To je, dakako – u pogledu kulturnog razvoja, znatno slabilo provinciju. Pa i u to vreme demokratizacije – u vreme ministra Malroa, ideja nacionalne kulturne homogenizacije bila je temelj ideje nacionalnog kulturnog razvitka koji je Francuskoj trebalo da vrati ugled kulturne prestonice kakav je nekad uživala u svetu. Zbog takve politike zanemarivano je, pa čak i odbačeno, postojanje regionalnih kulturnih specifičnosti i kultura nacionalnih manjina Bretonaca, Baskijaca, Provansalaca itd. Tako su u jednoj velikoj kulturnoj imperiji koja je mnogim drugim zemljama služila za ugledanje – "univerzalne" nacionalne vrednosti potpuno potisnule regionalne i lokalne vrednosti.

Vratimo se u savremenost. Kada je u pitanju razvoj gradova, savremeno društvo sve više teži takvoj gradskoj kulturnoj politici koja može da obezbedi stimulus urbanoj ekonomiji i razvoju. Poslednjih godina sve više se govori i o globalizaciji kao o lokalnom procesu. Dakle, na dinamičnu scenu tranzicijskih promena stupa jedan novi oblik integracije – direktno povezivanje lokalnih vlasti sa globalnim tržištem. Širom sveta ulažu se naponi da se lokalni potencijali uključe u globalni proces. Sve više se govori o mikroglobalizaciji kao o procesu integracije globalnih vrednosti u različita mikrokruženja koja tako postaju dinamičnija i atraktivnija za sve ljude u svetu.¹

Što se tiče procesa kreiranja gradova kao životnih prostora, sve je veća tendencija opštinskih vlasti da u proces donošenja odluka uključe i umetnike, i to na početnom nivou. Sve zemlje članice Saveta Evrope nastoje da od svojih gradova stvore gradove kulture gde su ovakve inicijative pokrenute kako bi se na taj način videlo kako kultura može da utiče na razvoj jednog grada.

Kada su ruralne sredine u pitanju, prema brojnim ekspertskim prognozama, izgleda kao da će u zemljama razvijenog sveta naseljavanje sela i nadalje biti

1 *Living the global city*, edited by John Eade, Routledge, London and New York, 1997.

dominantan faktor redistribucije stanovništva. Taj proces je već sad vidljiv širom sveta, ali, kako kažu autori knjige *Migracija u ruralne predele*², on još uvek nije dovoljno shvaćen u svojoj složenosti, pošto obuhvata mnogo više od rezidencijalnih promena. Pri tom se misli na kulturne promene i sudar dveju različitih kultura: kulture sela (koju upražnjavaju starosedeoci sela) i grada (koju sa sobom donosi gradsko stanovništvo). Zato bi umetnost trebala da bude iskorišćena osim za oživljavanje interesovanja za selo, i za ublažavanje konflikta između starosedelaca i novopridošlica. U tom procesu umetnici treba da postanu medijatori – oni mogu da daju kulturni, društveni i ekonomski doprinos redistribuciji stanovništva i zato ih treba ohrabrivati, podržavati i finansirati da žive i rade na selu.

SRBIJA KAO DRŽAVA REGIJA

Regionalizacija je demokratski i sveobuhvatan način rešavanja unutrašnje i spoljnopolitičke situacije jedne centralizovane zemlje u preovlađujućem demokratskom okruženju. Izgleda da o ovom pitanju ekspertima u našoj zemlji nije teško da postignu konsenzus. O tome se u političkim i pravnim krugovima sve više govori u poslednje vreme i uopšte nije isključeno da bi Srbija u skoroj budućnosti mogla da postane regionalna država.

U našim uslovima to podrazumeva donošenje novog ustava Srbije po kojem bi se Srbija mogla konstituisati kao država regija u standardnom zapadnoevropskom smislu reči, i to po ugledu na Španiju i neke druge evropske zemlje. Time bi se i vlast u Srbiji decentralizovala, a Srbija demokratizovala.

Ideja o regionalizaciji podrazumeva podelu Srbije na više oblasti – regiona sa određenim stepenom samostalnosti u odnosu na centralne organe vlasti, a osnovni kriterijumi za formiranje regiona bile bi *kulturne, socijalne, privredne i druge specifičnosti i potrebe*. Pritom bi regioni mogli imati visok stepen samostalnosti, ali bez elemenata državnosti. Oni, dakle, ne bi raspolagali ustavotvornom vlašću, pa ni sudskom, ali bi raspolagali zakonodavnim ovlašćenjima u oblastima regionalne privrede, saobraćaja regionalnog značaja, turizma, kulture, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, ekologije itd.

Problem je, međutim, u tome što građani Srbije nemaju razvijen osećaj regionalne pripadnosti, tj. pripadnosti oblasti u kojoj žive. To pokazuje istraživanje sprovedeno tokom avgusta i septembra 1999. godine.³ Što regionalni

2 Paul Boyle, Keith Halfacree, *Migration into rural areas*, John Wiley & sons, Baffinslane, Chichester, England, 1998.

3 Centar za proučavanje alternativa UGS "Nezavisnost" i Udruženje za unapređivanje empirijskih istraživanja, Beograd, 2000.

identitet u našoj zemlji nije razvijen relativno lako se može objasniti činjenicom da je Srbija bila centralizovana država u kojoj su ingerencije regiona i lokalnih zajednica svedene na minimum zbog čega regionalna svest kod građana nije ni mogla biti razvijana.

PROBLEM: to što građani Srbije uopšte nemaju osećaj pripadnosti oblasti (regiji) u kojoj žive predstavlja problem za ideju regionalizacije kulturne politike. U ovom trenutku ta ideja se zbog toga može činiti kao suviše nejasna, daleka, pa prema tome ili beznačajna ili suviše radikalna.

REŠENJE: stvaranje regionalne identifikacije – objašnjavanje prednosti regionalne države sa stanovišta života običnog građanina. Ovde treba misliti kako građani misle i gledati na regionalizaciju očima kojim bi oni gledali na život u regionu – privreda, kultura, saobraćaj, obrazovanje, ekologija. Šta bi oni regionalizacijom dobili, a šta izgubili – bila bi osnovna ideja jedne ili niza animacionih akcija. Kada bi se građani zajedno sa kulturnom javnošću zaista založili za ideju regionalizacije, oni bi udruženim snagama mogli vršiti pritisak na lokalne, republičke i savezne organe vlasti da ovakvu ideju i realizuju. Organizator i nosilac procesa animacije mogle bi biti nevladine organizacije, pojedinci i institucije koji neposredno učestvuju u produkciji, prezentaciji i promociji umetnosti i kulture. Ako bi pored toga bila obezbeđena i podrška privrednika, prosvetnih i socijalnih radnika, ekologa i drugih, mogla bi se sprovesti jedna ozbiljna akcija kojoj bi cilj bio da izvrši pritisak na državne organe, kao i na javno mnjenje u zemlji, kako bi se trenutna situacija u kulturi radikalno izmenila. Ali, ne samo u kulturi, već i u svim oblastima života zajednice koje su u ingerenciji regionalnih i lokalnih organa uprave.

U sadašnjim uslovima ni jedna promena se ne može izvesti zasebno. Potreban je niz suštinskih promena u svim oblastima života koje bi temeljno promenile životni i radni ambijent građana Srbije i zato jedino udruženo i plansko delovanje sa jasnim ciljem može doneti očekivane rezultate. Desektorizacija kulture je uostalom trend prisutan u mnogim demokratskim zemljama u okruženju. Taj trend podrazumeva razvoj kulture uporedo sa razvojem ekonomije i drugih oblasti života društva. On podrazumeva okončanje izolacije kulture koja se do sada tretirala kao "sveta krava", a sa okončanjem izolacije kulture i okončanje izolacije ministarstava kulture i stvaranje takvih kulturnih struktura koje bi zalazile u resore raznih ministarstava. Uspostavljanje odnosa između kulture i drugih oblasti (ekonomija, ekologija, sport, turizam, obrazovanje, zakonodavstvo, finansije itd.) značilo bi da planiranje kulturnog razvoja nije više samo u nadležnosti ministarstva kulture već i drugih ministarstava čiji resori imaju svoje kulturne dimenzije.

TRANZICIJA U OBLASTI KULTURE

Tokom poslednje decenije ovog veka zemlje bivšeg istočnog bloka, iako svaka na svoj način, prošle su kroz nekoliko faza tranzicije. Zbog sličnosti u hodu kroz posttotalitarni period – od autokratskih ka demokratskim sistemima, mogle bi se izdvojiti tri faze kroz koje su prošle zemlje u tranziciji:

- a. Ispitivanje nacionalnog nasleđa (koje je bilo pohranjeno u raznim muzejskim, arhivskim i bibliotečkim "bunkerima" za vreme vladavine totalitarnih režima) i otpočinjanje procesa traganja za nacionalnim kulturnim identitetom.

I bez obzira na skoro nespornu činjenicu da Jugoslavija nije pratila dinamiku tranzicije u svim njenim fazama, moglo bi se reći da je u ovu fazu zakoračila istovremeno kad i ostale bivše totalitarne zemlje. Iako ovo kažemo uz određeni oprez pošto je u Jugoslaviji na delu bila kvazinacionalna kulturna politika (vodila ju je politička elita leve orijentacije koristeći se nacionalnim zanosom koji je postojao u Jugoslaviji isto kao i u svim drugim zemljama tranzicije), ne može se osporiti činjenica da je kulturna politika tog perioda činila sve da se reafirmišu određene nacionalne vrednosti. One su pored toga što su po sudu političke elite tokom nekoliko prethodnih decenija bile zapostavljene, trebalo da iskažu odlučnost da se utemelji nova država, nastala posle raspada SFRJ, iako je u potpunoj izolaciji od sveta i iako je taj svet uopšte ne prihvata kao ravnopravnu članicu zajednice naroda!

U ovom periodu Ministarstvo kulture Republike Srbije je, pored sankcija svetske zajednice nametnutih našoj zemlji spolja, zavelo sankcije iznutra. Pored spoljašnjeg embarga, kulturna politika je nametnula unutrašnji embargo i odašiljala jasan poziv za okretanje ka sebi i zatvaranje u okvire sopstvene kulture i tradicije. Ovakvo nastojanje je bilo slično i u drugim zemljama i ono bi se donekle moglo razumeti pošto je više decenija nacionalni kulturni identitet Srba bio u drugom planu u odnosu na identitet jugoslovenstva, isto kao što je, na primer, identitet Litvanaca bio potpuno potisnut zarad sovjetskog identiteta. Međutim, nedostatak ovog koncepta samoizolacije sadržan je prosto u činjenici da se nacionalne vrednosti ne mogu ni prepoznati niti potvrditi u izolaciji. A od izolacije koja je nametnuta spolja, još je gora izolacija iznutra jer fizičke granice nikada ne mogu prekinuti kulturne tokove u potpunosti, dok su duhovne granice skoro nepremostive. Nacionalna kultura se razvija i potvrđuje u kontaktu sa drugim kulturama, a ne u prekidu protoka znanja, vrednosti i ideja i u zatvaranju prema svetu. Zatvorenost u granice nacionalne kulture i duhovna izolacija od svetskih kulturnih tokova velika je opasnost za razvoj duhovnog života jednog naroda i jedne države. Prema relacionističkoj teoriji, identiteti postoje i razvijaju se samo kroz kontakt sa drugim iden-

titetima. Ako ne postoji nešto u odnosu na šta si drugačiji, onda nema ni tvoje posebnosti. Nema jednog identiteta bez kontakta sa drugim identitetima. Nema "istosti" bez "drugosti".

- b. Druga faza u koju su ušle skoro sve zemlje u tranziciji, osim Jugoslavije, pošto je ona na ovoj tački počela da zaostaje u procesu tranzicije (jer je sa jedne strane izopštena iz svetske zajednice, a sa druge se sama izopstila), mogla bi se nazvati fazom evropske integracije. Nju karakterišu dva osnovna procesa – proces decentralizacije i proces privatizacije. To znači da se veći deo ingerencija dotadašnjih centralizovanih država prenose na regionalni i lokalni nivo, isto kao što i vlasništvo nad državnim dobrima prelazi u ruke privatnog ili trećeg sektora (akcionari, fondacije itd). Kada je u pitanju decentralizacija, onda je ovaj proces zahtevao reformu regionalne i lokalne administracije u onim zemljama u kojima je ona već postojala, ili njeno uspostavljanje u onim centralizovanim zemljama u kojima nije postojala. Što se privatizacije tiče, i pored toga što je ona u određenim trenucima dobijala razmere prave pomame, danas bi se moglo reći da u oblasti kulture – i pored promena u vlasničkoj strukturi i stvaranju mešovitih izvora finansiranja do čega je došlo zahvaljujući jačanju privatnog i trećeg sektora, najveći broj nekadašnjih državnih ustanova kulture u ovim zemljama i dalje u velikoj meri zavisi od količine novca koji dolazi iz državnog budžeta tako da se efekti privatizacije ne osećaju u onolikoj meri uolikoj se osećaju u oblasti privrede. Ovo, dakako, zbog specifičnosti umetnosti, sa jedne strane (trodelno repertoarsko pozorište zbog visokih troškova rada teško da može da opstane bez državne pomoći) i značaja koji elitne nacionalne ustanove kulture imaju za svaku državu – s druge, pa se one zbog toga ne mogu u potpunosti prepustiti tržišnim tokovima. Ipak, rezultati privatizacije u sektoru kulture više su nego vidljivi u oblasti izdavaštva, kinematografije, audio-vizuelnih medija itd.
- c. I na kraju, završna faza tranzicije u koju su ušle neke već stabilizovane države, sa već oblikovanim demokratskim institucijama podrazumeva dobro izbalansiran odnos državne kulturne politike prema nacionalnim i elitnim kulturnim vrednostima isto kao i prema novoj kreativnosti i savremenim umetnostima. Ovo je, svakako, faza od koje smo mi jako daleko pošto su u Srbiji podršku novim umetnostima pružale nevladine organizacije i fondacije kao što je, recimo, Fond za otvoreno društvo, dok je država jedino brinula o nacionalnim elitnim ustanovama kao što su Narodni muzej, Narodno pozorište, Jugoslovenska kinoteka, Zavod za zaštitu spomenika kulture itd.

OBLIKOVANJE REGIONALNE KULTURNE POLITIKE

Jasno se može videti da je proces tranzicije u Srbiji stao već na početku druge faze koja je zahtevala da se u oblasti kulture i umetnosti država odrekne dela vlasništva i ingerencija u pogledu odlučivanja. Jedno je sigurno – u državi regija ili u bilo kakvoj decentralizovanoj državi, regioni i lokalne zajednice dobijaju veliku i važnu ulogu; država se decentralizuje, a to političkoj eliti na vlasti u Srbiji poslednje decenije XX veka nije odgovaralo.

I uprkos formalnoj decentralizaciji, gradovima u Srbiji su malo-pomalo oduzimate ingerencije sve dok nisu gotovo u potpunosti razvlašćeni. Toliko razvlašćeni da ni uprkos promenama u političkom ambijentu do kojih je došlo na izborima 1996, kada je na vlast u većini velikih gradova došla demokratska opozicija, nije moglo da dođe do suštinskih promena u upravljanju regionalnim i lokalnim razvojem.

Ustanove kulture su, i pored svih promena u sferi politike, bile zahvaćene rutinom centralizovanog odlučivanja da još za neko vreme zasigurno neće moći da se transformišu u moderne ustanove kulture koje su podjednako i efektivne i efikasne u ostvarivanju svojih strateških ciljeva. Nove gradske uprave najčešće nemaju dovoljno znanja u domenu upravljanja, kreiranja kulturne politike, definisanja strateških ciljeva i koncipiranja adekvatnog akcionog plana koji će omogućiti njihovu realizaciju. Slika koja postoji o srpskim gradovima i unutar i izvan njih, jeste slika usnulog provincijskog grada koji se ponekad probudi, najčešće u vreme nekog festivala, ili ako se neka ustanova kulture "vine" u sam vrh jugoslovenske umetnosti. Uglavnom, kulturnoj politici se prilazi kao raspodeli budžetskih sredstava, kojih je uvek nedovoljno, i to sasvim ne-kreativno i rutinski. Kultura ni u jednom gradu u Srbiji nije prihvaćena kao pokretač pa čak ni kao "pratilac" razvoja – čak ni u onim sredinama koje bi svojim istorijskim i kulturnim potencijalom mogle postati središta kulturnog turizma ili preduzetništva koje bi oživelo stare zanate ili koristilo postojeće umetničke potencijale grada za razvoj "industrija" XXI veka (muzička industrija, dizajn studija, marketinške agencije, konsalting agencije, itd.).

Za razliku od Srbije, u većini demokratskih zemalja regionalna i gradska uprava predstavljaju presudno administrativno središte za odlučivanje o vrlo širokom spektru pitanja vezanih za kulturu, sport, rekreaciju i turizam. Istina, do proširivanja odgovornosti gradskih uprava je dolazilo postepeno. Proces decentralizacije je započeo ranih sedamdesetih godina i traje sve do danas sa nesmanjenim, čak i sa povećanim intenzitetom. Širenje aktivnosti gradskih uprava je, dakle, opšta pojava. Ali, i pored toga, mnogi gradovi se još uvek pitaju kako koristiti ovu relativnu slobodu? Političari i činovnici, naviknuti na formulisanje politike stambene izgradnje, politike saobraćaja i drugih, suočili

su se sa mnogim problemima kada su pokušali da koncipiraju kulturnu politiku u gradu (pod terminom kulturna politika ovde se podrazumeva aktivnost vlasti u svim oblastima kulture i umetnosti, ali i rekreacije i slobodnog vremena). Naročito pošto se stalno ističe potreba da lokalne vlasti sopstvene kulturne strategije, koje se odnose na umetnost, medije, okolinu, nasleđe i turizam, donose u skladu sa lokalnim programima ekonomskog, društvenog i obrazovnog razvoja.

Stoga, lokalne vlasti, tj. gradska uprava u celosti, treba da budu nosioci takve kulturne politike koja bi bila u skladu sa opštim strateškim ciljevima razvoja grada. U duhu takve politike lokalne ustanove kulture treba da razviju sopstveni preduzetnički duh i inovacione sposobnosti, a privreda i poslovni svet uopšte, treba da koristi kulturne potencijale lokalne sredine, stvore takav marketinški pristup i takve odnose sa javnošću koji će im ići u prilog i bolje pozicionirati kako njihovo preduzeće, tako i grad u celini na privredno-političkoj i kulturnoj mapi i regije i zemlje u celini.

Da li će mladi, obrazovani i uspešni poslovni ljudi želeti da ostanu da žive u provincijskom gradu bez kulturnih dešavanja ili će iskoristiti priliku da odu u neki grad koji im nudi bolji kvalitet života i bolje uslove za rad i poslovni uspeh, zavisi od mnogo faktora – i od lokalnih organa vlasti i od ustanova kulture i od samog pojedinca. Svi oni zajedno treba da čine napor koji ceo grad, a sa njim i ceo region, pokreće napred.

Dakle, jedan od uslova za razvoj regionalnih i lokalnih zajednica je razumevanje potrebe za desektorizacijom kulture, razumevanje i prihvatanje ideje da ne postoje "sektori" kojima treba upravljati već da je život u gradu celovit – jedan i nedeljiv. Gradski organi uprave najpre treba da shvate da je za razvoj jednog grada podjednako značajna životna sredina i gradsko zelenilo, i organizacija gradskog saobraćaja, čistoća i urednost grada, i dobro organizovana privreda, ali i kulturni život i umetničko stvaralaštvo.

Ako to i shvate, kako sa podjednakom pažnjom da brinu o svim ovim aspektima života grada, to je pitanje sa kojim se svi susreću. Naročito ako se zna da je novac lokalnih uprava ograničen – posebno ako su sva očekivanja okrenuta državnim fondovima i budžetu za kulturu. Pošto su oni, van svake sumnje nedovoljni da zadovolje postojeće potrebe i omoguće nove inicijative i projekte, kultura se retko gde u svetu i finansira samo iz tog segmenta budžeta. Socijalna zaštita, prevencija kriminala – daju mogućnost razvoja brojnih programa zapošljavanja i samozapošljavanja umetnika i socio-kulturnih animatora specijalizovanih za rad sa decom bez roditeljskog staranja, hendikepiranom decom ili decom iz takozvanih opasnih urbanih zona. Turistička privreda finansira animaciju i revitalizaciju spomenika kulture, angažujući pri tom veliki broj eksperata i umetnika – arhitekte, glumce, muzičare, reditelje,

istoričare umetnosti, slikare i književnike, koji će oživeti spomenike kulture, dati im novu upotrebnu vrednost, u njima izvoditi umetničke projekte za publiku, o njima pisati turističke vodiče, snimati promotivne filmove... Nove informativne i komunikacijske tehnologije takođe nude lokalnim zajednicama mogućnost da postanu deo tog sveta. A sve to zajedno čini da mladi, obrazovani stručnjaci sa izdiferenciranim kulturnim potrebama ostanu u gradu i njegovom daljem razvoju daju svoj neposredni doprinos, a da pri tome budu zadovoljni kvalitetom svog života. To ne mora biti metropola, već to može biti i manji urbani centar ako on ima sve kvalitete jednog dinamičnog kulturnog tržišta u kojem se svi kreatori i učesnici u kulturnom životu podjednako brinu i o ponudi i o potražnji.

REFORMA DRŽAVNE ADMINISTRACIJE

Jedan od odgovora na pitanje kako regionalni i gradski organi uprave mogu da zadovolje rastuće potrebe savremenog društva je sigurno reforma državne administracije i javnih službi koje na svojim leđima treba da iznesu sve promene koje društvo pred sebe postavlja. Zato se mnoge države širom sveta suočavaju sa potrebom da promene ili poboljšaju način na koji funkcionišu njihove državne mašinerije. To su izazovi do kojih dolazi da bi se izašlo u susret novim potrebama koje nastaju sa novim ekonomskim, socijalnim i kulturnim politikama. One zahtevaju da se prethodni planski sistem, sa rigidnom birokratskom strukturom, transformiše u moderan, fleksibilan i racionalan sistem okrenut efikasnom zadovoljavanju potreba pojedinaca i društva u celini.

Da dosadašnja regionalna administracija to nije u stanju vidljivo je na nizu primera aktuelnih reformi i promena u velikom broju evropskih zemalja u kojima je proces decentralizacije i jačanja regionalnih i lokalnih administracija započeo još šezdesetih i sedamdesetih godina, a devedesetih godina nastavljen sa još većim žarom i intenzitetom.

O tome svedoči primer nordijskih zemalja. Zbog brojnih promena do kojih dolazi u periodu tranzicije, mnogi lokalni kulturni političari u gradovima Švedske, Holandije, Danske i Finske isto kao i profesionalci, postaju nesigurni i uplašeni u pogledu svoje uloge u budućnosti. Zašto se u kontekstu procesa reevalucije i redefinisanja kulturnih politika nastalom poslednjih godina oni plaše za svoj položaj?

Primer: U jednom tipičnom švedskom gradskom kulturnom savetu (municipal cultural board) oko 20 političara predstavlja različite političke partije. Ima i žena i muškaraca različitih godina sa različitim obrazovanjem i iskustvom. Oni obično imaju samo jednu zajedničku osobinu – interesovanje za

kulturne aktivnosti. Analizirajući njihove stavove mogu se izdvojiti tri vrednosna sistema:

- a. tradicionalisti (podržavaju tradicionalne umetnosti u institucionalizovanoj formi – deklarišu se kao protivnici socijalnih promena i nameću svoje sopstvene definicije kulture koji kulturu i umetnost sagledavaju samo u svetlu njihove socijalne i prosvetiteljske uloge – najviši dometi su već ostvareni, treba samo učiniti da oni postanu dostupni svim slojevima stanovništva);
- b. zagovornici populističkog koncepta kulture (pogled na kulturu ove grupe pripadnika radničke klase zasnovan je na kolektivnom članstvu u masovnim pokretima; misle da je dovoljno ostvariti uslove za identifikaciju sa sopstvenom stvaralačkom referentnom grupom oličenom u javnim ličnostima koje oblikuju i reprezentuju statusne vrednosti);
- c. kulturni relativisti (pozicionirani su između dve prethodne grupe, osećaju se konformno i sa jednom i sa drugom tradicijom pa zato najčešće zastupaju ideju da ove tradicije treba da imaju jednak status).

Ovo je, kao što se vidi, dosta skučen i sužen pristup kulturi i umetničkom stvaralaštvu koji ne obuhvata širok spektar kulturnih i umetničkih oblika počev od tradicionalne narodne umetnosti i folklora, preko tradicionalne elitne umetnosti sve do novih umetničkih formi koje pored scenskih uključuju i vizuelne umetnosti, nove medije i nove tehnologije.

Postavlja se pitanje da li su ovi lokalni političari koji donose ključne odluke u oblasti regionalne ili lokalne kulturne politike (*decision makers*) sposobni da pokriju čitav raspon od tradicionalnih do novih kulturnih i umetničkih vrednosti i da govore i postupaju u ime svih građana koji su ih birali na ove funkcije i čije interese treba da zastupaju u potpunosti. Pošto je jasno da odgovor može biti samo odričan, više je nego očigledno da je time proces decentralizacije i regionalizacije kulturne politike doveden u pitanje⁴. Gde je rešenje za ovaj problem? Rešenje je u edukaciji lokalnih organa uprave i u permanentnom obrazovanju svih učesnika u procesu donošenja i sprovođenja odluka. Regionalna kulturna politika nije moguća bez obrazovane, sposobne i dobro organizovane regionalne administracije koja ne samo da može da prati promene, oblikuje kulturnu politiku koja je u skladu sa novim zahtevima društva i stvori uslove za njeno dosledno sprovođenje, već treba i da upravlja promenama. A primera edukacije administracije i njenog osposobljavanja za sve složenije funkcije koje u interesu razvoja društva mora da izvršava ima

4 Anita Kangas and Jilkl Onser Franzen "Is there a Need for a New Cultural Policy Strategy in the Nordic Welfare State?", *The European Journal of Cultural Policy*, October 1996. str. 20, 21.

mnogo; na sve strane i stalno se organizuju seminari za lokalne organe uprave i javnu administraciju koji imaju zajednički cilj da stvore administraciju koja bi bila sposobna da prepozna i odgovara na zahteve i potrebe građana lokalne zajednice, a ujedno sposobna da za ostvarenje tih potreba koristi ne samo državne već i privatne i nevladine resurse. Administracija se osposobljava za proces uključivanja regiona i lokalnih zajednica u ukupne nacionalne razvojne procese, a takođe uči i kako da reguliše i kontroliše tokove "input-output" da bi se sprečilo neracionalno ulaganje sa malim korisnim efektima. Nadasve, ona se obučava da upravlja promenama, a ne samo da ih sa manjim ili većim uspehom sledi. Navešćemo samo jedan primer. To je "Poboljšanje rada javnih servisa" – internacionalni seminar za starije vladine službenike i činovnike javnih servisa u trajanju od mesec dana koji organizuje Birmingamski univerzitet u Velikoj Britaniji (za učešće u seminaru polaznici su dužni da uplate 6.750 engleskih funti).⁵

Naravno, ovakvi seminari postoje i u Jugoslaviji, ali njih su proteklih godina organizovale isključivo nevladine organizacije (Fond za otvoreno društvo, Magna agenda, G 17 plus) što pokazuje da državni organi vlasti nisu uočili potrebu za reedukacijom i komplementarnim obrazovanjem kadrova u institucionalnom sektoru kulture, iako je on sve do sada bio u skoro isključivoj ingerenciji države.

Da bi ovi seminari bili uspešni, njima treba da prisustvuju pored predstavnika gradske uprave – sekretara za kulturu, referenata itd., upravnici i urednici programa ustanova kulture, urednici i novinari kulture lokalnih medija, lokalni umetnici – stvaraoci, prosvetni radnici; animatori kulture, direktori gimnazija, direktori muzičkih škola, kao i aktivisti svih političkih partija zaduženi za kulturu. Da ne govorimo o značaju koji bi ovakav seminar imao za članove upravnih odbora ustanova kulture, koji najčešće ne znaju da odvoje svoju upravljačku funkciju od funkcije "cenzora" – kontrolora programa. No, najvažnije je da na seminarima učestvuju oni koji, puni preduzetničkog duha, predstavljaju nosioce inovacija i razvojnih projekata u svakom pojedinom gradu.⁶

5 School of public policy, The University of Birmingham, international development department, United Kingdom, Improving Performance in the Public Service – an international seminar for Senior Government Policy Makers and Civil Servants, october-november 2001, brošura.

6 Ciljne grupe za edukativne seminare "Gradska kulturna politika – kulturni aspekti lokalne zajednice koji su obuhvatili nekoliko gradova u Srbiji i Crnoj Gori (Sombor, Zrenjanin, Kragujevac, Kotor, Nikšić), NVO Magna agenda, 1999. godine, autor projekta prof. dr Milena Dragičević Šešić

REPOZICIONIRANJE USTANOVA KULTURE

Dakle, koncept demokratizacije, i to stvarne, a ne formalne – geografske (koji je započeo još šezdesetih godina i koji podrazumeva samo formalno postojanje regionalne i gradske administracije, česta preklapanja u ingerencijama sa državnom administracijom i potpuno nejasne ciljeve i strategije da se ti ciljevi ostvare) doveden je u pitanje onog trenutka kada je otpočeo stvarni proces reorganizacije javne administracije u oblasti kulture. Pokazalo se da je delegiranje odlučivanja i odgovornosti sa državnog na regionalni i lokalni nivo povezan i sa problemom kulturnih institucija koje treba reformisati i prilagoditi novom konceptu kulturne politike i mnogim drugim problemima.

Recimo, u mnogim zemljama je došlo do prave konfuzije u pogledu pitanja ko je finansijski i administrativno odgovoran za mrežu kulturnih institucija (one su među sobom veoma različite: neke su osnovane još sedamdesetih i ka njima je okrenuta briga nacionalne kulturne politike, dok su druge osnovali sami gradovi i regioni u procesu regionalne i lokalne inicijative, a neke su privatne ili u vlasništvu trećeg sektora, velikih privrednih korporacija itd).

Pojavio se i problem birokratizovane administracije u javnim ustanovama kulture koja je potpuno nesposobna da te ustanove transformiše u dinamične, moderne, transparentne i mobilne ustanove kulture sa jasno definisanom misijom, sposobne da zadovolje nove potrebe stanovništva koje su i namenjene. Da ne govorimo o brojnim repertoarskim pozorištima, a naročito trodelnim, u kojima je bilo "zaslužnih" glumaca, "prvaka" i "primadona" koji su godinama primali platu, a nisu zaigrali ni u jednoj operskoj ili pozorišnoj predstavi. Da ne pominjemo glomazni tehnički sektor koji poslednjih godina "izbaci" po jednu-dve premijere, a prima platu dvanaest meseci u godini. Zbog toga je postalo više nego jasno da svaka ustanova koja želi da preživi period tranzicije i uključi se u dalje razvojne tokove društva, prvo mora da se iščupa iz ralja birokratije, redizajnira, reorganizira i reprogramira svoju delatnost i svoje resurse – kadrovske, tehničke i materijalne, osposobi za nove implementacione strategije.

Problem decentralizacije i reforme državne administracije u neposrednoj je vezi sa reformom institucija kulture. A ako se dalje analizira, videće se da je reforma institucija u vezi sa potrebom da se uspostavi ravnoteža između etabliranih elitnih i novih alternativnih umetničkih oblika što je cilj postavljen u trećoj, završnoj fazi tranzicije. Taj cilj postaje ostvariv samo ako se svi ovi umetnički oblici, u rasponu od tradicionalne narodne umetnosti i zanatstva, preko elitnih umetničkih sadržaja i formi do novih umetničkih oblika i novih tehnologija, povežu u sistem u kojem svi oblici u sferi kulture, umetnosti, medija i industrije zabave imaju svoje mesto. To, dakako, podrazumeva da

kulturna privreda postane ravnopravna privredna i kulturna grana i zasebno polje privredne, kulturne i državne razvojne politike⁷.

PROBLEM: Da je reforma ustanova neophodna i Srbiji svedoči zatečena mreža nerentabilnih ustanova kulture u kojima se umetničke i kulturne aktivnosti odvijaju u smanjenom obimu ili se uopšte ne odvijaju. To su domovi kulture i omladine, a koje su šezdesetih i sedamdesetih godina građene po Srbiji sa megalomanskom idejom da svaka mesna zajednica mora imati svoj kulturni centar nadomak ruke svojih građana (koji ni pored toga nisu posećivali programe!), a sa druge strane, niz alternativnih grupa i projekata koji u oblasti nove kreativnosti i savremene umetnosti postižu vrhunske rezultate, a nemaju krov nad glavom. Država se za njih uopšte nije interesovala, a ako se i interesovala, to je bilo samo stoga da bi na njihovu ekspanziju delovala restriktivno. Niz takvih primera se može navesti – jedan od njih je Kulturni centar "Rex" – tokom niza "posnih" godina u Beogradu omiljeni kulturni centar velikog broja mladih ljudi. Pod njegovu okrilje se bila smestila i grupa nezavisnih teatar (Ister teatar, Boris Čakširan, Dah teatar, Plavo pozorište, Omen teatar) koji su ostali bez prostora za igru kada je "Rex" zatvoren zbog čisto političkih razloga jer su bili finansirani od strane nevladinih organizacija. Umesto da vlada bude zahvalna zbog toga što neko drugi pored nje finansira razvoj kulture i umetnosti, ona je te inicijative gušila. Zatvarala je one ustanove koje su privlačile publiku, a ostavljala otvorene one domove kulture u koje publika ne ulazi i u kojima se godinama samo skuplja prašina ili se, da bi obezbedili novac za primanja zaposlenih, ti prostori izdaju u zakup i pretvaraju u tržne centre sa trgovinama, ugostiteljskim objektima i drugim sličnim komercijalnim sadržajima. U njima gotovo da nema ni traga onim sadržajima zbog kojih su te ustanove osnivane. Izgrađeno ne treba rušiti, ali se može restrukturirati i redefinisati njihova uloga u pravcu racionalizacije rada i troškova. Jedno od mogućih rešenja je da se na teritoriji jedne opštine čitava infrastruktura domova kulture kojih može biti i više od 10 (u Vojvodini svaka opština ima toliko kulturnih centara, domova kulture i omladine, a udaljenost između njih nije veća od 10-15 km) umreži u jednu celinu koja će biti i funkcionalna i racionalna sa stanovišta menadžmenta i privlačna za novu publiku. Pri tom se programska i organizaciona struktura svake ustanove može restrukturirati tako da svaka definiše drugačiju misiju umesto da svaka od njih ima skoro istovetnu programsku i organizacionu strukturu kao i sve ostale ustanove u opštini. Time su one na relativno malom i ograničenom tržištu

7 Videti Esensku deklaraciju – 10 postulata kulturne privrede. Deklaracija doneta na internacionalnom ekspertskom kongresu "Kulturna privreda u Evropi – uporedni regionalni razvojni koncept", održanom maja 2000. godine u Esenskom carinskom savezu.

konkurisale jedna drugoj i to bez dovoljno materijalnih, kadrovskih i kreativnih potencijala da bi mogle da dostignu visoke domete u oblasti kulture i umetnosti. Uz to u njima je bio zaposlen prevelik broj ljudi koji je tu neracionalnu programsku i organizacionu strukturu trebalo da opslužuje.

REŠENJE: Evo primera kako nove implementacione strategije regionalne kulturne politike mogu repozicionirati i reprogramirati mrežu domova kulture za dobrobit regionalne i lokalne zajednice, brojnih kulturnih radnika, umetnika i umetničkih grupa i kulturne javnosti:

- ustanova u opštini koja ima dobro opremljen scenski prostor može se reorganizovati u ustanovu modernog tipa koja nema sopstvenu umetničku produkciju već se prostor izdaje u zakup postojećim, domaćim i stranim gostujućim klasičnim i alternativnim pozorišnim trupama čiji se projekti kreću u širokom dijapazonu od klasičnih pozorišnih predstava do pozorišta pokreta;
- druga ustanova može redefinisati svoju misiju tako da zadovoljava potrebe publike za bioskopskim predstavama, multimedijalnim projektima, vizuelnim umetnostima i novim tehnologijama;
- treća se programski može usmeriti ka likovnim i primenjenim umetnostima opremajući se i prostorno i kadrovski i materijalno za izlagačke sadržaje;
- četvrta može biti specijalizovana za informativne, edukativne i kreativne aktivnosti komercijalnog tipa – internet kafe, kursevi za rad na kompjuteru, kursevi jezika, kursevi modernih igara, pozorišne i druge kreativne radionice;
- peta se može organizovati kao biblioteka u koju bi se "ulio" sav knjižni fond malih bibliotečkih ogranaka rasutih po domovima kulture; takva biblioteka bi mogla raditi kao kulturno središte u kome su svi sadržaji u funkciji boljeg plasmana knjige (već postoji projekat izdavačke kuće Klio "Biblioteka plus" koji traži najbolji put knjige do čitalaca tako što kreira kulturni ambijent koji je stimulativan za razvoj i izlaženje u susret čitalačkim potrebama);
- šesta ustanova može urediti svoje prostorne kapacitete za rad na umetničkim projektima raznih umetničkih asocijacija i grupa (npr. Kulturni centar "Rex" je pod svoj krov primio asocijaciju nezavisnih teatar);
- sedma ustanova se može okrenuti ka profilu multimedijalnog razvojno-istraživačkog i edukativnog centra koji bi pored prikupljanja i obrade podataka o svim projektima u oblasti kulture i umetnosti, te podatke plasirao putem izdavaštva i korišćenjem novih tehnologija (web strana, internet časopis, news letters itd.), a pripremao bi i kadrove za rad u ovim oblastima, organizovao edukativne seminare i sl.

- osma ustanova može postati medijski centar u kojem se izdaje dnevna i periodična štampa regionalnog karaktera i priprema i emituje radio i televizijski program namenjen regionalnoj ili lokalnoj zajednici (štampani i elektronski mediji pod istim krovom);
- deveta ustanova se može transformisati u zajedničke službe koje administriraju rad svih navedenih ustanova – saradnja sa drugim mrežama u zemlji i inostranstvu, marketing programa svih ustanova u mreži, prodaja ulaznica, organizacija prevoza publike od jedne ustanove do druge, knjigovodstvo i slično.

Ovakvom reformom ustanova kulture u jednom regionu došlo bi se do dobro koordinirane i planirane mreže kulturnih i umetničkih ustanova koje su podjednako posvećene razvoju i plasmanu tradicionalnih umetničkih oblika kao i novih umetničkih formi i nove kreativnosti građana. Prednost ovakvog umrežavanja na nivou regiona bila bi više nego očigledna naročito zbog toga:

- što postoji jasno definisana misija i programski profil svake ustanove koji je lako prepoznatljiv, a svi zajedno se kreću u širokom rasponu od tradicionalnog do savremenog umetničkog izraza što obećava da može da zadovolji različite kulturne potrebe stanovništva;
- što se ustanove programski dopunjavaju, a ne konkurišu jedna drugoj na relativno malom i ograničenom tržištu;
- što dolazi do racionalizacije prostornih, tehničkih i kadrovskih resursa čime se smanjuju ulaganja, a povećava ostvareni efekat;
- što postoji jedan zajednički medijski centar koji bi informisao stanovništvo o sadržajima rada ovih ustanova;
- što bi postojale zajedničke službe koje bi se, pored knjigovodstva, brinule i o marketinškoj prezentaciji sadržaja, o prodaji usluga, pretplati i prodaji ulaznica za programe, isto kao i o organizaciji prevoza publike od jedne ustanove do druge;
- što udružuje vladine, nevladine i privatne organizacije;
- što oživljava zamrlu kulturnu zajednicu;
- što sprečava migraciju mladog, obrazovanog i uspešnog poslovnog sveta u veće gradove i metropole.

Međutim, ove i slične reforme se ne mogu sprovesti bez jasne strategije i precizno definisanih ciljeva. Moraju ih sprovesti ljudi koji dobro poznaju kulturnu i umetničku problematiku, isto kao potrebe i razvojne mogućnosti regiona. Isto tako, oni moraju imati dovoljno energije i motivisanosti da se suoče sa stvarnim problemima kulturne politike i kulturne produkcije. Bez takvih ljudi kultura se ne može oporaviti, a umetnost će i dalje biti sporadična, a ne planirana, dobro organizovana i usmeravana pojava. Kad kažemo usmeravana, onda mislimo na kontrolu procesa tranzicije koji omogućava transfor-

misanje postojećih i stimulisanje nastanka novih kulturnih inicijativa i oblika delovanja u izmenjenom ambijentu i u odnosu na nove potrebe i mogućnosti. Mislimo na usmeravanje dovoljno fleksibilno da ostavlja prostor za eksperimentisanje i samoregulaciju, a ne kruto da guši, gasi i sebe "vidi" kao cenzuru. Zato je potrebno tragati za rešenjima pošto na sve probleme koji se sa tranzicijom otvaraju nećemo još dugo čekati. Početkom novog milenijuma, ona je zakucala i na naša vrata.

LITERATURA

- Mario D'Angelo, Paul Vesperini, *Cultural policies in Europe: a comparative approach*, Council of Europe Publishing, 1998.
- In from the margins, a contribution to the debate on Culture and Development in Europe*, Council of Europe Publishing, 1997.
- World culture report – culture, creativity and markets*, Unesco publishing, 1998.
- Kulturne politike i evropski razvoj*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Info 5, januar 2000.
- Bilten G17 plus, tema broja: *Kultura (problemi i moguća rešenja)*, Sombor, br. 1, decembar 2000.
- Living the global city*, edited by John Eade, Routledge, London and New York, 1997.
- Paul Boyle, Keith Halfacree: *Migration into rural areas* John Wiley & sons, Baffinslane, Chichester, England, 1998.
- Anita Kangas and Jilki Onser Franzen, *Is there a Need for a New Cultural Policy Strategy in the Nordic Welfare State?* The european journal of cultural policy, october 1996.

Vesna Đukić Dojčinović

TOWARDS REGIONALIZATION OF CULTURAL POLICY IN SERBIA

Summary

In the area of cultural policy, the last decades of the second millennium were marked by processes of decentralization, demetropolization and desectorization. That meant that, in respect to art and culture, the government gave local and regional authorities mandates to create their own cultural strategies, in line with the general strategies set for the development of cities, regions and the state. The concept of decentralization was launched in the sixties but, at the time, it meant only formal existence of regional and civic administrations, whose authority frequently overlapped with that of the state, and whose goals and strategies were not clearly defined. The concept of real (and not only formal) geographic decentralization was jeopardized when it became clear that regional and local authorities were unable to carry out the process of implementation of regional and local strategies, and that they needed training in order to be able to administer and manage the required changes. The same was true of the networks of anachronistic cultural institutions, set up without clear sense of mission, programs, or necessary structures. They needed to be reformed, and every single one redesigned, repositioned and reprogrammed separately. It has become evident that the transfer of decision making and responsibilities from the state to the regional and local political authorities is connected with the lack of qualified personnel to carry out the change, and with the problem of cultural institutions which need to be reformed and adapted to the new concept of cultural policy. That is why it is necessary to look for solutions to these problems which, in the period of transition, are bound to affect Serbia as well, because that time is not far off.